tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 12 2 2013

Fred Koning

Nestplaatskeuze

● *Foto's: Fred Koning.*

De nestplaatskeuze van de staartmees is zeer gevarieerd. De auteur beschrijft aan de hand van zijn dagboekaantekeningen van negentig nesten de nestplaatskeuze en het broedsucces. De beschreven nesten zijn alle gevonden in de Amsterdamse Waterleidingduinen en in Het Zwanenwater.

Staartmezen beginnen meestal in de loop van maart met het bouwen van hun nesten. Er zit dan nog geen blad aan de bomen en de vogels zijn gemakkelijk te volgen. Ze hebben daarbij vaak een speciaal contactroepje. Als je dat kent en hoort, dan weet je dat je in de buurt van het nest bent. Ze verzamelen het nestmateriaal samen en als één van de partners bezig is met de constructie wacht de ander geduldig met nestmateriaal in de snavel tot deze klaar is en gaat dan op zijn beurt aan het werk.
Staartmezen maken fantastisch mooie nesten van kleine grassprietjes, cocons van insecten, mossen en korstmossen. Deze materialen weven de vogels aan elkaar met spinrag, haren en bastvezels. Zo ontstaat een 15-25 cm hoog, langwerpig nest. Er zit een dakje op en de ingang bevindt zich aan de zijkant van het bovenste deel van het nest. Aan de buitenkant wordt het nest gecamoufleerd met stukjes korstmos. Aan het eind van de bouw voeren de vogels het nest met honderden vogelveertjes die een perfect isolatiemateriaal vormen. Een Engelse onderzoeker (Owen, 1945) telde de veertjes van negen nesten en ontdekte dat dit aantal varieerde van 802 tot wel 2457 veertjes per nest. De bouw van het nest duurt twee tot drie weken. Bij koud en slecht weer duurt het langer, maar soms ook korter als er bijvoorbeeld een tweede nest gebouwd moet worden nadat het eerste is vernield.
De soorten bomen of struiken waarin ik de nesten vond, varieerden sterk in soort en hoogte (zie tabel). De meeste nesten werden aangetroffen in coniferen (43%), voornamelijk in grove den en zwarte den. In deze bomen broedden de vogels vergeleken met andere bomen op relatief grote hoogte (tot 9 meter). De grove dennen bevinden zich meestal als een enkele boom of een kleine groep in loofbossen. Het nest in naaldbomen bouwden de staartmezen vrijwel altijd tussen de naalden of kleine twijgen.
Bij de staartmezen die in eik en populier broedden, werd het nest gemaakt in de groepen jonge loten die zich in kransen aan de stam bevonden. Ook broedden zij op plaatsen waar de stam zich in tweeën splitste. Bij berk en meidoorn nestelden staartmezen ook graag in heksenbezems (dichte concentraties van takken die worden veroorzaakt door een schimmel). Zij bieden goede dekking om een nest in te verstoppen. Vijf van de negentien nesten in meidoorns bevonden zich in heksenbezems. In het duin werd veel gebruik gemaakt van dichte, doornige struiken als meidoorn en duindoorn. Deze zijn moeilijk toegankelijk voor predatoren zoals gaai en ekster. Hetzelfde geldt voor dichte lianenmassa's van de kamperfoelie. Staartmezen blijken dus verbazend flexibel te zijn in hun nestplaatskeuze. In de literatuur worden zelf grondnesten (bijvoorbeeld in een greppelkant) vermeld. In dorpen worden vaak ook andere coniferen (Thuja, Taxus en jeneverbes) als nestboom gebruikt.

Broedsucces

Omdat staartmezenjongen niet uit het nest te halen zijn zonder het nest te vernielen, heb ik weinig jongen geringd. Om die reden bezocht ik de nesten niet zo vaak om het verdere verloop te volgen. Bij 57 nesten waar ik dit wel deed bleek

en broedsucces van de staartmees

● *Staartmees bezig met de bouw van de ingang van het nest.*

boom	aantal nesten	hoogte in m	succesvol	mislukt	onbekend
zwarte den	20	3,4	0	9	11
grove den	17	4,2	2	5	10
meidoorn	19	1,6	6	10	3
kamperfoelie	10	1,7	2	6	2
berk	4	1,4	0	4	0
spar	2	3,2	0	2	0
populier	3	2,7	0	1	2
eik	3	2,1	1	2	0
brem	1	2	0	0	1
duindoorn	9	1	2	3	4
hoop hout	2	1,4	0	2	0
totaal	90		13	44	33
percentage			23	77	

● *Nestplaatskeuze naar boomsoort, de gemiddelde nesthoogte, en het broedsucces van de staartmees per boomsoort.*

slechts 23% succesvol en 77% mislukt. Een opvallend hoog aantal mislukkingen. Vrijwel altijd vond ik de nesten uit elkaar getrokken, vermoedelijk het werk van gaaien en eksters. Bij de bouw en het voeren gedragen de vogels zich zeer vertrouwelijk wat het hun vijanden gemakkelijk maakt de nesten te vinden. Ook andere onderzoekers bevestigen het hoge aantal verstoorde broedpogingen. In Engeland vonden Gaston (1973) en Lack (1958) dat respectievelijk 86% en 84% van de nesten mislukten. De eerste onderzoeker vond ook een voorkeur van staartmezen om in heggen en dichte struiken buiten het bos te broeden. Daar produceerde 22% van de paren jongen tegenover slechts 4,5% bij die paren die in bos broedden. In de Amsterdams Waterleiding duinen (AW- duinen) was de zwarte den een slechte keuze, want daarin zag ik nog nooit een succesvol broedsel. In de AW-duinen behaalden de staartmezen de beste broedresultaten buiten het bos, waar zij in dichte doornige struiken zoals meidoorn en duindoorn broedden. Ondanks het lage broedsucces weet de staartmees zich goed te handhaven. Hun zeer sociale leven in vrij grote groepen is een voordeel, want er is altijd wel een van de staartmezen die een roofvogel opmerkt. Ook slapen staartmezen dicht tegen elkaar aan om elkaar warm te houden. Deze gedragingen dragen er toe bij dat de sterfte onder de jonge vogels geringer is dan bij mezen. In een studie in Zuid-Duitsland bleek dat bij het bereiken van de geslachtsrijpheid nog 77% van de vorig jaar geboren jongen in leven was (Riehm, 1970). Bij koolmezen ligt dit percentage onder de 30%. Ook kunnen staartmezen een hoge leeftijd bereiken. Zo werd een vogel in de AW-duinen na 7 jaar weer terug gevangen.

Fred Koning
Belkmerweg 37
1754 GC Burgerbrug

Literatuur

● GASTON, A.J., 1973. The ecology and behaviour of the Long-tailed Tit. Ibis 115: 330-351.
● LACK, D & E., 1958. The nesting of the Long-tailed Tit. Bird Study 5: 1-19.
● OWEN, J.H., 1945. The nesting of the Long-tailed Tit. British Birds 38: 271-273.
● RIEHM, H., 1970. Ökologie und Verhalten der Schwanzmeise. Zool.Jb.Syst.97: 338-400.